

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Rozwój bibliotek szkolnych w Polsce w latach 1945-1980

Author: Hanna Langer

Citation style: Langer Hanna. (2013). Rozwój bibliotek szkolnych w Polsce w latach 1945-1980. W: K. Heska-Kwaśniewicz, K. Tałuć (red.), "Literatura dla dzieci i młodzieży (1945-1989). T. 3" (S. 328-351). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Rozwój bibliotek szkolnych w Polsce w latach 1945—1980

HANNA LANGER

Problematykę bibliotek szkolnych¹ należy rozważać przynajmniej w dwóch aspektach — miejsca w ogólnokrajowej sieci bibliotecznej oraz pozycji w systemie oświaty. Poszczególne okresy rozwoju bibliotek szkolnych wyznaczają zatem zarówno zmiany organizacyjne i prawne w bibliotekarstwie, jak również przeprowadzone reformy systemu oświaty.

Wskutek działań wojennych, ale przede wszystkim polityki okupanta wobec polskiej kultury w czasie drugiej wojny światowej, zniszczeniu uległy m.in. księgozbiory prywatne i państwowe, w tym zasoby bibliotek szkolnych, których straty oszacowano na 84%. Można jednak przypuszczać, że zniszczenia zbiorów były większe, ponieważ dane szacunkowe zebrane w latach 1945—1947 na zlecenie Ministerstwa Oświaty nie tylko nie rejestrowały całości strat, ale także ich reprezentatywnej części².

Dla Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN) ocalałe księgozbiory były ważne przynajmniej z dwóch powodów: służyły odbudowie życia kulturalnego i oświaty, ale były też „niewygodne” — część zbiorów przedstawiała bowiem treści wrogie wobec Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i komunistów; książki takie starano się jak najszybciej wycofać z obiegu czytelniczego lub w ogóle do niego nie dopuścić. Miały temu służyć akty prawne ustanowione już w drugiej połowie 1944 roku: *Okólnik z dnia 29 listopada 1944 r. (Nr Bibl. IV-W-2195/44) w sprawie zabezpieczenia bibliotek i zbiorów bibliotecz-*

---

¹ W artykule omówiono biblioteki szkolne uczniów, pominięto zagadnienia pracy z czytelnikiem, które powinny stanowić osobny problem badawczy.

² *Straty bibliotek polskich w czasie II wojny światowej*. Oprac. B. Bieńkowska. Warszawa 1994, s. 42.

nych³, a w przypadku bibliotek szkolnych — przejęcie ich przez inspektoraty szkolne, które odpowiadały m.in. za zawartość szkolnych księgozbiorów⁴. Ponadto podkreślono, że „Ministerstwo Oświaty będzie udzielało zapomóg tylko tym bibliotekom, które zostały zarejestrowane przez władze szkolne i które podporządkowują się polityce bibliotecznnej, prowadzonej przez władze”⁵. W lipcu 1945 roku, po przeprowadzeniu selekcji zbiorów podworskich zabezpieczonych przez pełnomocników do spraw reformy rolnej, Ministerstwo Oświaty przekazało książki do bibliotek publicznych i szkolnych⁶.

Wprowadzane po zakończeniu drugiej wojny światowej zmiany w polityce oświatowej i bibliotekarskiej wynikały z przemian społeczno-gospodarczo-politycznych, zgodnie z którymi dla różnych dziedzin życia określano nowe zadania i cele:

Szkoła miała formować nowego człowieka — budowniczego socjalizmu — oraz kształcić nową, socjalistyczną inteligencję. Miała też służyć gospodarce, dostarczając jej kadr w celu uczynienia z PRL kraju przemysłowo-rolniczego. Zatem można powiedzieć, że jednym z zadań ideologicznych szkoły miało być wspieranie aparatu partyjno-państwowego w walce o wprowadzenie i utrzymanie nowego ładu. Toteż aż do 1989 roku wszelkie kluczowe decyzje oświatowe były wypracowywane i zatwierdzane przez partię rządzącą — najpierw PPR, potem PZPR⁷.

O pracy pedagogicznej biblioteki szkolnej i jej znaczeniu w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły nowe władze polskie zdecydowały już w 1946 roku — „W całości zagadnień dydaktyczno-wychowawczych na terenie

³ Okólnik z dnia 29 listopada 1944 r. (Nr Bibl. IV-W-2195/44) w sprawie zabezpieczenia bibliotek i zbiorów bibliotecznnych. „Dziennik Urzędowy Resortu Oświaty” 1944, Nr 1—4, poz. 32.

⁴ G. Gulińska: *Biblioteki publiczne, szkolne i pedagogiczne w Kielcach w latach 1945—1975*. Kielce 1992, s. 62—64. Tamże autorka zamieściła wykazy książek podlegających wycofaniu. E. Kuźma: *Odbudowa bibliotek w województwie lubelskim w latach 1944—1954*. W: *Człowiek, świat, filozofia*. [Red. nauk. W. Słomski, R. Król]. Warszawa 2009, s. 347.

⁵ Okólnik nr 7 z dnia 19 lutego 1945 r. (Bibl. 1139/45) o przyznawaniu subwencji dla bibliotek. „Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty” 1945, Nr 1, poz. 25. O centralnym planowaniu ruchu wydawniczego oraz o dostępie do książek „wrogich i szkodliwych” pisze m.in. S.A. Kondek w: *Papierowa rewolucja. Oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948—1955*. Warszawa 1999.

⁶ Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 9 lipca 1945 r. (Nr V-14/45) w sprawie przejęcia księgozbiorów podworskich od pełnomocników do spraw reformy rolnej. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1945, Nr 4, poz. 110; Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 4 sierpnia 1945 r. (Nr V-215/45) w sprawie zabezpieczenia i zużytkowania księgozbiorów opuszczonych lub porzuconych. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1945, Nr 4, poz. 115; G. Gulińska: *Biblioteki publiczne, szkolne...*, s. 62—64. E. Kuźma: *Odbudowa bibliotek w województwie...*, s. 347.

⁷ E. Gorloff: *Polityczne i społeczne konteksty działalności szkolnictwa w Łęborku w latach 1945—1989*. Gdańsk 2010, s. 48. Tamże autorka omówiła najważniejsze reformy szkolnictwa polskiego (s. 48—58).

szkoły biblioteka szkolna zajmuje jedno z czołowych miejsc⁸. Dla rozwoju powojennego bibliotekarstwa istotny był *Dekret z dnia 17 kwietnia 1946 r. o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi*⁹ — na jego mocy biblioteki szkolne włączono do ogólnokrajowej sieci bibliotecznej. W każdej szkole miała powstać biblioteka. Nadzór na wszystkich typami bibliotek sprawował Minister Oświaty poprzez jeden z departamentów — Naczelną Dyrekcję Bibliotek, w której funkcjonował m.in. Wydział Bibliotek Szkolnych i Pedagogicznych¹⁰. Minister Oświaty decydował o organizacji bibliotek, określał też kwalifikacje ich pracowników. W dekreście zaznaczono, że „Biblioteki szkolne mają za zadanie dostarczenie uczniom i nauczycielom lektury, potrzebnej w związku z nauką szkolną i wychowaniem” (art. 7).

Szczegółowe dyrektywy działania podano w *Instrukcji o organizacji i prowadzeniu bibliotek szkół powszechnych z 1947 roku*¹¹. Bibliotekę szkolną podzielono na dwa działy: nauczycielski (obejmujący podręczną bibliotekę pedagogiczną i zbiór czasopism) oraz uczniowski — wypożyczalnię i czytelnię (z księgozbiorem podręcznym i czasopismami). W dokumencie zaznaczono, że „Szkoła powszechna ma za zadanie przygotować uczniów do korzystania z dóbr kulturalnych zawartych w księgozbiorach szkolnych i pozaszkolnych¹², czyli wdrażać uczniów do samokształcenia. Powinności biblioteki szkolnej — poza realizacją programu dydaktyczno-wychowawczego szkoły — skoncentrowano także wokół wzbudza-

⁸ *Okólnik nr 7 z dnia 19 stycznia 1946 r. (Bibl.-151/46) w sprawie bibliotek szkolnych*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1946, Nr 1, poz. 20. O ideologicznych uwarunkowaniach edukacji w PRL-u zob. *Edukacja w warunkach zniewolenia i autonomii (1945—2009)*. Red. nauk. E. Gorloff, R. Grzybowski, A. Kołakowski. Kraków 2010. Cele ideologiczne stawiano także innym formom pracy z uczniami, np. zajęciom pozalekcyjnym, których zadaniem było „pogłębienie ideowo-politycznego wyrobienia uczniów, kształtowanie naukowego światopoglądu i czynnej postawy wobec otaczającej rzeczywistości, rozszerzenie wykształcenia uczniów i pomoc w osiągnięciu lepszych wyników w nauce”. *Instrukcja o zajęciach pozalekcyjnych. Załącznik do Zarządzenia Ministra Oświaty z 12 lipca 1952 r. (Nr WP-578/52) w sprawie instrukcji o zajęciach pozalekcyjnych*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1952, Nr 12, poz. 95.

⁹ *Dekret z 17 kwietnia 1946 roku o bibliotekach i opiece nad zbiorami bibliotecznymi*. „Dziennik Ustaw” 1946, Nr 26, poz. 163.

¹⁰ Późniejsze zmiany w resorcie oświaty i kultury sprawiły, że biblioteki różnych typów podlegały różnym ministerstwom, np. biblioteki szkolne — Ministerstwu Oświaty. W 1951 roku Naczelna Dyrekcja Bibliotek przekształcono w Centralny Zarząd Bibliotek przy Ministerstwie Kultury i Sztuki, a bibliotekami szkolnymi kierował Samodzielny Wydział Bibliotek Szkolnych i Pedagogicznych w Ministerstwie Oświaty, który później jako jeden z wydziałów podporządkowano Departamentowi Szkół Ogólnokształcących, a następnie stał się częścią Departamentu Programów i Podręczników, aż w końcu utworzono Zespół do Spraw Bibliotek w Departamencie Organizacji Badań i Prognoz Oświatowych Ministerstwa Oświaty i Wychowania. J. Szocki: *Biblioteki szkolne Polski na tle przeobrażeń oświatowych w latach 1918—1985*. Wrocław 1987, s. 71.

¹¹ *Instrukcja o organizacji i prowadzeniu bibliotek szkół powszechnych. Załącznik do Zarządzenia z dnia 20. VIII. 1947 r. (NDB/P-2589/47) w sprawie organizacji i prowadzenia bibliotek szkół powszechnych*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1947, Nr 9, poz. 227.

¹² *Ibidem*.

nia i rozwijania zainteresowań uczniów (w tym czytania dobrej książki) oraz uzupełniania przez nich wiadomości i utrwalania umiejętności nabytych na lekcjach. Dlatego też w bibliotece należało gromadzić książki różnego typu oraz uczyć korzystania z nich; przyuczać młodych ludzi do samodzielnych poszukiwań potrzebnych publikacji przy pomocy warsztatu informacyjnego biblioteki i gromadzonych w niej wydawnictw bibliograficznych i informacyjnych; „przyzwyczaić do właściwego czytania”; zapoznawać z innymi typami bibliotek i uczyć korzystania z nich. Do zakresu czynności bibliotekarza włączono — oprócz prac bibliotekarskich — obowiązki dydaktyczno-wychowawcze, stanowiące ważny aspekt działalności szkolnej biblioteki. Czynności te objęły m.in. organizowanie czytelnictwa uczniów przy wykorzystaniu księgozbioru w pracy wychowawczej i dydaktycznej; współpracę z innymi nauczycielami (szczególnie polonistami) w celu przygotowania uczniów do samodzielnej lektury i właściwego czytania; popularyzację najbardziej wartościowych książek; prowadzenie badań w zakresie czytelnictwa uczniów w szkole. W realizacji treści jednego z działów programu nauczania języka polskiego — „Ogólnych wiadomości o książce i piśmiennictwie” — polecano pogładowe metody pracy, wycieczki do instytucji związanych z książką, stworzenie pracowni księgoznawczej, organizowanie (poza zajęciami bibliotecznymi) lekcji przedmiotowych. W propagowaniu czytelnictwa szczególnie podkreślano rolę godzin opowiadań, konkursów (m.in. dobrego czytania, recytacji), ściennych katalogów tematycznych, inscenizacji urywków książek, przygotowywania referatów. Inni nauczyciele powinni zapoznać się z księgozbiorem i wykorzystywać go w pracy dydaktyczno-wychowawczej, np. wskazywać dzieła dostępne w bibliotece, w miarę możliwości włączać zagadnienia dotyczące książki i biblioteki do programu nauczania własnego przedmiotu. W bibliotece powinna być gromadzona lektura podstawowa, dodatkowa i uzupełniająca, zasadnicze wydawnictwa ogólnoinformacyjne, encyklopedyczne, słownikowe, podstawowe opracowania ogólne, atlasy, lektura pomocnicza związana z nauką szkolną i wychowaniem młodzieży.

W pierwszych latach powojennych rozpoczęto reformowanie szkolnictwa¹³ oraz wprowadzanie jednolitych zasad kształcenia. Dla bibliotek szkolnych istotne zapisy zawarto w planach nauki języka polskiego. W wydanym w 1945 roku *Programie nauczania szkoły powszechnej*¹⁴ w ramach zajęć z języka polskiego przewidziano przekazanie wiedzy o książkach, higienie pracy umysłowej, a także kształcenie umiejętności niezbędnych do pracy z książką, w tym dokonywania wyboru literatury dzięki katalogom bibliotecznym, nabycia sprawności w korzystaniu z czasopism i wydawnictw specjalistycznych (np. bibliografii). W projekcie z 1947 roku dla ośmioletniej szkoły podstawowej zaznaczono, że „poza materiałem czytankowym stanowiącym lekturę podstawową przewiduje [się] nadto lek-

¹³ O reformowaniu szkolnictwa pisze m.in. E. Gorloff w: *Polityczne i społeczne konteksty działalności szkolnictwa w Łęborku w latach 1945—1989*. Gdańsk 2010, s. 48—58.

¹⁴ *Program nauczania szkoły powszechnej*. Warszawa 1945.

ture samoistnych większych całości. Dzieli się ona na dwie kategorie: lekturę dodatkową i uzupełniającą”, dlatego zalecano zaopatrywanie bibliotek szkolnych we właściwe wydawnictwa. Nauczycieli zachęcano do interesowania się indywidualnym czytelnictwem uczniów i służenia im radą w doborze literatury¹⁵. Opracowane w 1948 roku wytyczne do nowych programów szkolnych podawały — oprócz dotychczasowych kryteriów, takich jak np. uwzględnienie najnowszych osiągnięć nauki, łączenie nauczania z wychowaniem czy wybór książek o treściach kształtujących postawy patriotyczne oraz socjalistyczny stosunek do pracy — także nowe zalecenia, „a wśród nich przyjęcie marksizmu-leninizmu jako filozoficznej, poznawczej, wychowawczej i metodologicznej podstawy prac programowych”¹⁶. Zadaniem biblioteki szkolnej¹⁷ było obudzić w dzieciach potrzebę czytania wartościowych książek, pogłębiania umiejętności i wiadomości szkolnych.

Zagadnienia stanowiące przysposobienie do korzystania z biblioteki początkowo nie były zatem samodzielnym przedmiotem. Treści te włączono do programu nauczania języka polskiego. W zależności od klasy i planu kształcenia były przekazywane w ramach działów: „Ogólna wiedza o książce i zasadach pracy umysłowej”, „Ogólne wiadomości o książce i piśmiennictwie”, „Ogólna wiedza o książce i zasadach pracy umysłowej” czy „Podstawowe wiadomości o książce” i „Czytelnictwo i podstawy samokształcenia”. Skuteczna realizacja problematyki działów nie zawsze była możliwa, brakowało bowiem nauczycieli z odpowiednimi kwalifikacjami lub doceniających wartość kształcenia bibliotecznego. Podniesieniu rangi zajęć bibliecznych nie sprzyjała również, zazwyczaj słaba, pozycja biblioteki w szkole. Zmiany nastąpiły wraz ze stopniowym wprowadzaniem wiadomości o bibliotece, metodach pracy z książką i czasopiśmem do programów nauczania liceów pedagogicznych, a później także liceów dla wychowawczyń przedszkoli¹⁸. Dlatego też ważna była działalność bibliotek zakładów kształcenia nauczycieli (łącznie z bibliotekami szkoły ćwiczeń), wykorzystywanych m.in. w edukacji przyszłych nauczycieli jako organizatorów czytelnictwa w szkole, realizatorów treści z zakresu wiedzy o książce, jak również opiekunów bibliotek szkolnych¹⁹.

¹⁵ J. Janiczek: *Stan liczbowy i perspektywy rozwojowe bibliotek w Polsce na podstawie rejestracji z 1948 r.* „Przegląd Biblioteczny” 1948, z. 3—4, s. 145.

¹⁶ S. Mauersberg: *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944—1948*. Wrocław 1974, s. 234, 239. Za: G. Gulińska: *Biblioteki publiczne, szkolne...*, s. 67.

¹⁷ Zob. np. *Program nauki w 11-letniej szkole ogólnokształcącej. Język polski*. Warszawa 1951, s. 6.

¹⁸ *Program nauki w liceum pedagogicznym. Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 29 sierpnia 1947 r. (Nr II-KN-4678/47) w sprawie programu nauki w 4-letnich liceach pedagogicznych*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1947, Nr 10, poz. 230; W. Papierska: *Przygotowanie biblieczne uczniów w polskiej szkole: próba spojrzenia historycznego*. „Biblioteka w Szkole” 1992, nr 4, s. 1; F. Strojowski: *O miejsce biblioteki w szkole*. W: *Z doświadczeń bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. Red. J. Popławska. Warszawa 1959, s. 16.

¹⁹ E. Białkowska, S. Bzdęga: *Organizacja i metody pracy bibliotek szkolnych*. Warszawa 1957, s. 9.

Równocześnie systematycznie dokonywane selekcje księgozbiorów bibliotek wszystkich typów

były wyrazem kontroli ówczesnych władz nie tylko nad bibliotekami, ale również nad czytelnikami. Ingerowanie w lekturę odbiorców książek i narzucanie im kanonu odpowiednio dobranych tytułów, tj. takich, z których wyeliminowano dzieła o treści „wrogiej ustrojowi ludowemu”, pozbawiało czytelników podmiotowości i sprzyjało kształtowaniu przez ówczesny aparat władzy ich gustów i zainteresowań w sposób odgórny²⁰.

Już od 1945 roku z bibliotek szkolnych usuwano książki „szkodliwe” politycznie, w „poufnych” wykazach publikacji podlegających wycofaniu określane jako bezwartościowe. Pod pojęciem „dobrej książki” nie mieściły się dzieła autorów sympatyzujących np. z obozem piłsudczykowskim, endeckim, dzieła antybolszewickie. Wykluczano wydawnictwa dotyczące historii Polski, odwołujące się do zrywów niepodległościowych. W wykazie Ministerstwa Oświaty z 2 października 1945 roku podano nie tylko 30 tytułów książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu z bibliotek szkolnych (w tym np. *Ku swoim* Zofii Kossak-Szczuckiej), ale także wskazówki dotyczące postępowania z takimi publikacjami: miały zostać spakowane, usunięte z lokalu biblioteki i pozostawione do dyspozycji władz szkolnych²¹. „Właściwej” polityce bibliotecznej służyły także dokonywane od 1946 roku centralne zakupy książek, których rozdziałem między szkołami zajmowali się inspektorzy szkolni²². W ramach centralnych przydziałów w 1949 roku do kuratoriów dostarczono m.in. dzieła: Józefa Stalina *O trzech cechach charakterystycznych Armii Czerwonej* (Warszawa 1949), *Konstanty Rokossowski — marszałek Polski* (Warszawa 1949)²³. Od grudnia 1950 roku zalecano prenumeratę wydawnictw KC PZPR²⁴. Polityce kształtowania księgozbiorów szkolnych na podstawie literatury ideologicznej odpowiadała polityka wydawnicza. Pod koniec lat 40. XX wieku drukowano przeciętnie 620 tytułów rocznie w 100 tys. egzemplarzach. Wysokość nakładu dzieł klasyków marksizmu i leninizmu w latach 1945—1954 wyniosła 19 602 tys. egzemplarzy. Nakład książek społeczno-politycznych i światopoglą-

²⁰ G. Gulińska: *Biblioteki szkolne w województwie kieleckim w latach 1944—1956*. W: *Studia Bibliologiczne Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego*. T. 11. Red. J. Chwastyk-Kowalczyk, S. Kondek. Kielce 2008, s. 36.

²¹ G. Gulińska: *Biblioteki szkolne w województwie...*, s. 37. O selekcji księgozbiorów bibliotecznych zob. też: A. Kempa: *Literatura źle obecna*. „Poradnik Bibliotekarza” 1989, nr 5, s. 28—29; J. Janiak: „*Index librorum prohibitorum*” z roku 1951. „Poradnik Bibliotekarza” 1990, nr 6, s. 13—17.

²² Por. np. *Komunikat w sprawie zaopatrzenia szkół powszechnych w książki do lektury*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1947, Nr 8, poz. 215.

²³ E. Kuźma: *Odbudowa bibliotek w województwie...*, s. 354.

²⁴ *Komunikat w sprawie prenumeraty wydawnictw KC PZPR dla bibliotek szkolnych*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1950, Nr 23, poz. 301.

dowych objął 3 297 tytułów wydanych w 82 716 tys. egzemplarzy; dla porównania — z zakresu literatury pięknej nakład wynosił 15 tys. egzemplarzy²⁵. Do 1950 roku centralny zakup wydawnictw do bibliotek szkolnych i pedagogicznych objął około 700 tytułów²⁶.

Tworzeniu zbiorów szkolnych służyły decyzje różnego rodzaju komisji. Pisemem z 13 kwietnia 1949 roku Minister Oświaty powołał „Komisję oceny książek do bibliotek powszechnych oraz zakupu dla bibliotek powszechnych i szkolnych”. Na podstawie zachowanych źródeł archiwalnych Grażyna Gulińska ustaliła, że komisja rozpoczęła działalność prawdopodobnie już w styczniu 1948 roku. Z kolei w *Projekcie rozporządzenia w sprawie wniosków selekcyjnych* zaznaczono, że w bibliotekach szkolnych należy gromadzić „wyłącznie książki, które są niezbędnie potrzebne uczniom i nauczycielom w ich codziennej pracy w szkole”. Dalej czytamy:

Ponieważ w bibliotekach szkół licealnych znajdują się jeszcze wydawnictwa specjalistyczne, rzadkie, naświetlające poruszone problemy w sposób tendencyjny, fałszywy, jednostronny, wrogie lub książki posiadające wartość raczej historyczną i naukowo-badawczą, należy je przesunąć do właściwych miejsc użytkowania, tj. do bibliotek innych sieci²⁷.

Spisy zatwierdzonych tytułów, ukazujące się do 1980 roku na łamach „Dziennika Urzędowego Ministerstwa Oświaty”, były podstawą gromadzenia wszelkich zbiorów, także pochodzących z darów czy zbiorów. Tytuły książek nieujętych w ministerialnych wykazach należało przesyłać kuratorium do zatwierdzenia²⁸.

²⁵ E. Kuźma: *Odbudowa bibliotek w województwie...*, s. 358.

²⁶ E. Białkowska: *Księgozbiory bibliotek szkolnych w Polsce Ludowej*. W: *Biblioteki szkolne w Polsce Ludowej 1944—1964*. Red. F. Popławski. Warszawa 1966, s. 47. Wykazy książek zamawianych centralnie publikowano na łamach „Dziennika Urzędowego Ministerstwa Oświaty” — zob. np.: *Komunikat w sprawie książek zamówionych centralnie przez Ministerstwo Oświaty dla bibliotek szkolnych z planu wydawniczego II kwartału 1955 r.* „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1955, Nr 8, poz. 74. 30 października 1962 roku wprowadzono system zamkniętego zaopatrywania bibliotek szkolnych w lektury szkolne, których organizację sprzedaży powierzono Centrali Księgarstwa „Dom Książki”. Ustalono, że biblioteka szkolna powinna posiadać w szkole podstawowej 1 egzemplarz na 4—6 uczniów, a w szkołach średnich — 1 egzemplarz na 6—10 uczniów. *Zarządzenie Ministra Oświaty i Ministra Kultury i Sztuki z dnia 30 października 1962 r. (Nr PF7—80/172/62) w sprawie wprowadzenia systemu zamkniętego zaopatrywania bibliotek szkolnych w lektury szkolne*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1962, Nr 13, poz. 147.

²⁷ G. Gulińska: *Ideologiczne selekcje księgozbiorów w Polsce w latach 1944—1956 ze szczególnym uwzględnieniem bibliotek szkolnych Kielc*. „Kieleckie Studia Bibliologiczne” [T.] 6. Red. G. Gulińska, T. Mielczarek. Kielce 2001, s. 55—56.

²⁸ G. Gulińska: *Biblioteki publiczne, szkolne...*, s. 62—64; *Komunikat w sprawie darów książkowych dla bibliotek szkolnych*. „Przegląd Biblioteczny” 1950, z. 1, s. 55; *Wytyczne do pracy bibliotek szkolnych*. Załącznik do *Zarządzenia Ministra Oświaty z 1 września 1953 r. (Nr B-Oc/16/53) w sprawie wytycznych do pracy bibliotek szkolnych...*; *Okólnik nr 4 z dnia 2 marca 1961 r. (P-5—*

Biblioteki szkolne w coraz większym stopniu gromadziły zatem literaturę ideologiczną, z której młodzież korzystała rzadko²⁹: „Biblioteki szkół licealnych otrzymują w ramach zakupu centralnego [...] ponadto książki z innych działów (ze szczególnym uwzględnieniem literatury polityczno-społecznej)”³⁰. Polityce gromadzenia zbiorów służyły też powoływane instytucje, np.: przy Ministerstwie Oświaty zorganizowano Radę Książki, zajmującą się wydawaniem publikacji najpotrzebniejszych w procesie kształcenia, rozprawdzanych do szkół poprzez kuratoria; w kwietniu 1946 roku Agencja Wydawnictw i Reklamy w Krakowie utworzyła wydawnictwo Biblioteka dla wszystkich³¹. Działalność bibliotek powszechnych i szkolnych województwa lub powiatu nadzorowały komitety biblioteczne, które ustalały m.in. politykę zakupów, pozyskiwały fundusze na zakup książek, współpracując z placówkami oświaty i kultury oraz stowarzyszeniami oświatowymi, propagowały czytelnictwo przez organizowanie wystaw, konkursów, odczytów³². Ministerstwo zajęło się także zaopatrzeniem szkół w lektury. Nad realizacją wydawanych w tej sprawie przepisów czuwały inspektoraty szkolne.

Do 1960 roku biblioteki szkolne otrzymywały przydziały książek z Ministerstwa Oświaty, co stanowiło 60% wpływów. Środki pozyskiwano również z funduszu kuratorium i inspektoratów oświaty — 20%, z funduszu komitetów rodzicielskich i opiekuńczych — 15%. Dary uczniów obejmowały 5% wpływów. W 1960 roku zniesiono procedurę zakupu centralnego prowadzonego przez Ministerstwo Oświaty, szkołom natomiast przyznano subwencję w wysokości 16 zł na ucznia. Bibliotekarz w porozumieniu z radą pedagogiczną szkoły opracowywał plan gromadzenia wydawnictw, uwzględniając pozycje aprobowane przez Ministerstwo Oświaty³³. Po 1960 roku zaopatrywanie bibliotek w szkołach podstawowych prze-

---

1067/61) w sprawie uzupełniania bibliotek szkolnych. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1961, Nr 3, poz. 27. Komunikat Ministerstwa Oświaty i Wychowania w sprawie książek zaleconych do bibliotek szkolnych. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Wychowania” 1980, Nr 1, poz. 5, 6.

²⁹ E. Kuźma: *Odbudowa bibliotek w województwie...*, s. 354.

³⁰ *Zarządzenie Ministra Oświaty z 8 IV 1952 r. w sprawie organizacji roku szkolnego 1952/1953*. „Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty” 1952, Nr 6, poz. 48. W 1980 roku ukazało się *Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 15 maja 1980 r. (OP9—7302—5/80) w sprawie doboru książek i uzupełniania księgozbiorów bibliotek szkolnych*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Wychowania” 1980, Nr 6, poz. 40.

³¹ *Młodzież polska czeka na odrodzenie i rozwój książki polskiej*. „Sztandar Ludu” 1946, nr 49, s. 4; E. Kuźma: *Odbudowa bibliotek w województwie...*, s. 351.

³² *Okólnik nr 217 w przedmiocie uchwały Rady Państwa w sprawie zatwierdzenia Instrukcji Biura Rad Narodowych o organizacji i funkcjonowaniu wojewódzkich, powiatowych i gminnych komitetów bibliotecznych*. Załącznik do *Zarządzenia Ministra Oświaty z dnia 13 listopada 1947 r. (Nr NDB/P-3488/47) w sprawie powoływania wojewódzkich, powiatowych i gminnych (miejskich i wiejskich) komitetów bibliotecznych*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1947, Nr 12, poz. 283.

³³ L. Kunczewska: *Biblioteki szkolne*. „Przegląd Biblioteczny” 1961, z. 1 s. 51.

jęły inspektoraty oświaty; w szkołach średnich decentralizacja nastąpiła wcześniej — w latach 1955—1957³⁴. Ministerialny zakup książek do bibliotek szkolnych zapewnił wprawdzie rozrost księgozbiorów, ale jednocześnie podporządkowywał strukturę zbiorów polityce państwa socjalistycznego, bez uwzględniania zainteresowań czytelniczych uczniów.

Na mocy zarządzeń Ministerstwa Oświaty z lat 1948 i 1949³⁵ powołano pierwsze biblioteki przykładowe dla szkół podstawowych (zwane też wzorcowymi; działały one w latach 1948—1960; 1965—1971), będące ośrodkami instrukcyjno-metodycznymi dla bibliotekarzy szkolnych³⁶. Zadaniem opiekuna biblioteki przykładowej — mógł nim zostać wybitny pedagog i bibliotekarz — było wzorowe zorganizowanie biblioteki i czytelnictwa w swojej szkole, instruowanie bibliotekarzy ze swojego rejonu, udzielanie im praktycznych wskazówek, np. w sprawie organizacji czytelnictwa, technicznego opracowania księgozbioru. Biblioteki przykładowe prowadziły działalność instrukcyjną także poprzez organizowanie powiatowych konferencji — przeważnie o charakterze szkoleniowym. Aktywnie uczestniczyły w propagowaniu szkolnych i międzyszkolnych konkursów czytelniczych oraz w ich prowadzeniu. Za pośrednictwem bibliotek wzorcowych przeprowadzano także sondaże dotyczące poczytności książek, których wyniki w postaci sprawozdań przekazywano później do ówczesnej Naczelnej Dyrekcji Bibliotek³⁷.

Niezbędne było także właściwe wyposażenie lokali, dlatego — poza centralnym zakupem zbiorów — od 1952 roku biblioteki przykładowe otrzymywały dodatkowe fundusze z budżetów terenowych, korzystały też z dodatkowego przydziału książek³⁸, w tym z zakresu techniki i metodyki pracy bibliotecznej i czytelniczej³⁹. Bibliotekom zapewniano pomoce biblioteczne, np. tablice pogładowe, komplety kart rozdzielczych do katalogów, plansze pokazujące drogę książki w bibliotece, drogę czytelnika w bibliotece, tablice klasyfikacyjne, programy imprez czytelniczych. Proponowano gromadzenie dokumentów w nowoczesnych wówczas formach, jakimi były np. filmy, przezroczka, płyty, taśmy magnetofonowe. Biblioteki przykładowe otrzymywały niektóre lektury w kilkudziesięciu egzemplarzach,

³⁴ W. Goriszowski: *Biblioteki szkolne w województwie katowickim w latach 1945—1960*. Katowice 1964, s. 24.

³⁵ *Zarządzenie Ministerstwa Oświaty z dnia 26 I 1948 r. (Nr NOB/P-4457/48), dotyczące przykładowych bibliotek szkół powszechnych; Zarządzenie Ministerstwa Oświaty z dnia 28 II 1949 r. nr NDB/P-122/49, dotyczące przykładowych bibliotek szkół podstawowych w siedzibach inspektorów szkolnych*. Za: W. Rożek: *Biblioteki przykładowe i ich rola w doskonaleniu metod pracy bibliotek szkolnych*. W: *Biblioteki szkolne w Polsce Ludowej*. Cz. 2. Red. F. Popławski. Warszawa 1969, s. 116, 123.

³⁶ E. Białkowska, S. Bzdęga: *Organizacja i metody pracy...*, s. 9.

³⁷ W. Rożek: *Biblioteki przykładowe i ich rola...*, s. 116—117, 120—121.

³⁸ *Ibidem*, s. 116—117, 120.

³⁹ *Zarządzenie Ministra Oświaty z 8 IV 1952 r. w sprawie organizacji roku szkolnego 1952/1953*. „Dziennik Urzędowy Ministra Oświaty” 1952, Nr 6, poz. 48.

które drogą wypożyczeń międzybibliotecznych używano mniej zasobnym bibliotekom szkolnym⁴⁰.

Księgozbiór biblioteki przykładowej musiał być zorganizowany wzorcowo pod względem struktury i doboru wydawnictw, aktualny dzięki stałej selekcji i systematycznym zakupom. Prawidłowe kształtowanie zbiorów wymagało od bibliotekarza znajomości programów nauczania, będących źródłem informacji o lekturach, jak również wiedzy o kryteriach doboru książek⁴¹. Pomocny był też *Katalog biblioteki ośmioklasowej szkoły podstawowej (książki dla ucznia)*, wydany zgodnie z *Zarządzeniem Ministra Oświaty z dnia 22 IV 1966 r. (Nr P4—431—1/66) w sprawie katalogu biblioteki ośmioklasowej szkoły podstawowej*, zawierający tytuły zakwalifikowane przez Ministerstwo Oświaty. O zmianach i uzupełnieniach w katalogu powiadamiano na łamach „Dziennika Urzędowego Ministerstwa Oświaty”⁴². Źródłem informacji były też publikacje periodyczne, w tym m.in. „Przewodnik Bibliograficzny”, „Literatura Piękna dla Dzieci i Młodzieży: Przewodnik Bibliograficzny”, „Książka w Szkole” oraz wydawnictwa zwarte, np. dwutomowe wydawnictwo *Książki dla bibliotek* (Warszawa 1959—1962) w opracowaniu Wandy Dąbrowskiej. Dążono do stworzenia bibliotek przykładowych jako gabinetów metodycznych. Z tym zamiarem bibliotekarzom bibliotek przykładowych przyznano dwunastogodzinną zniżkę tygodniowego wymiaru godzin lekcyjnych. Ministerstwo Oświaty zezwoliło również na zatrudnienie opiekuna biblioteki przykładowej na pełnym etacie, niezależnie od wielkości księgozbioru i liczby uczniów⁴³.

Po likwidacji bibliotek przykładowych w 1960 roku — jak już wspomniano — nastąpiła decentralizacja zakupów do szkół oraz rozbudowa okręgowych i powiatowych ośrodków metodycznych. W Okręgowym Ośrodku Metodycznym powołano Sekcję Bibliotek i Czytelnictwa, a w powiatowych ośrodkach metodycznych — tzw. ogniska metodyczne, których funkcje przejęły najczęściej dawne biblioteki przykładowe. Ogniska metodyczne działały w latach 1961—1965. Wraz z likwidacją ognisk wznowiono działalność bibliotek przykładowych⁴⁴.

Lata 1948—1960 Włodzimierz Goriszowski podsumował jako okres rozwoju bibliotek szkolnych w kilku kierunkach⁴⁵: wzrosła liczba bibliotek (w wielu z nich wydzielano czytelnię) oraz wielkość księgozbiorów; w powiatach tworzone biblioteki pedagogiczne wspomagające bibliotekarzy szkolnych w doskonaleniu zawodowym; kształcono kadry do pracy w bibliotekach szkolnych i pedagogicz-

⁴⁰ E. Białkowska, S. Bzdęga: *Organizacja i metody pracy...*, s. 10; W. Rożek: *Biblioteki przykładowe i ich rola...*, s. 118.

⁴¹ W. Rożek: *Biblioteki przykładowe i ich rola...*, s. 125.

⁴² *Katalog biblioteki ośmioklasowej szkoły podstawowej (książki dla ucznia)*. Warszawa 1966, s. [3, 7]. Wydanie drugie katalogu — poprawione i uzupełnione — ukazało się w 1971 roku.

⁴³ W. Rożek: *Biblioteki przykładowe i ich rola...*, s. 118—119, 126.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 122—123.

⁴⁵ W. Goriszowski: *O nową koncepcję biblioteki szkolnej w systemie oświaty i wychowania*. „Chowanna” 1974, z. 3, s. 399—400.

nych; rozbudowano również aspekt pracy z czytelnikiem dzięki zwiększeniu liczby wypożyczeń, udzielonych porad fachowych, zajęć pedagogicznych (np. spotkań autorskich, konkursów czytelniczych).

W intensyfikacji działań bibliotek szkolnych niemały udział miało opracowanie *Wytycznych do pracy bibliotek szkolnych* z 1953 roku, obejmujące — oprócz szkół powszechnych — szkoły ogólnokształcące oraz zakłady kształcenia nauczycieli. W dokumencie tym nałożono na biblioteki obowiązek wspierania nauczycieli w realizacji celów dydaktyczno-wychowawczych szkoły przez pomoc „w przygotowaniu młodzieży do aktywnego udziału w budownictwie społeczeństwa socjalistycznego, w wychowaniu jej w głębokim patriotyzmie i internacjonalizmie, w moralności socjalistycznej, młodzieży władającej zasobem wiedzy opartej o podstawy naukowe, młodzieży kulturalnej, przygotowanej do pokonywania trudności”; umożliwianie poszerzania wiadomości nabytych w czasie lekcji, rozwijania zainteresowań, a także przez szerzenie czytelnictwa w środowisku⁴⁶.

W procesie rozwoju bibliotekarstwa szkolnego ważne były zmiany zachodzące w postrzeganiu pracy bibliotekarza. W pierwszych latach po zakończeniu drugiej wojny światowej opiekę nad biblioteką szkolną powierzano nauczycielowi jako dodatkowy obowiązek. Praca bibliotekarzy ograniczała się zazwyczaj do udostępniania lektur. Wynagrodzenie za prowadzenie biblioteki szkolnej, liczącej nie mniej niż 100 tomów, wprowadzono wprawdzie w 1947 roku⁴⁷, ale ostatecznie problem ten rozstrzygnięto dopiero w 1953 roku⁴⁸. Wprowadzono wówczas wynagrodzenie ryczałtowe, choć praca w bibliotece zajmowała więcej godzin niż przewidywał ryczałt. Nauczyciele otrzymywali miesięczną pensję w wysokości zależnej od liczby uczniów i wielkości księgozbioru: jeśli zasób biblioteczny nie przekraczał 300 tomów, wówczas wysokość pensji odpowiadała wynagrodzeniu za jedną godzinę nadliczbową tygodniowo, przy 2 tys. tomów i liczbie uczniów od 201 do 400 — za sześć godzin, przy ponad 3 tys. tomów i więcej niż 400 uczniach — osiem godzin. Ryczałty nie sprzyjały stabilizacji zatrudnienia w bibliotekach szkolnych, bibliotekarzom brakowało czasu na udział w kursach i innych formach doskonalenia zawodowego. Wpływało to na niski poziom i stan opracowania księgozbioru, ubogi warsztat informacyjny biblioteki, wadliwy sposób prowadzenia ewidencji, zbyt rzadki napływ nowości⁴⁹.

⁴⁶ *Wytyczne do pracy bibliotek szkolnych. Załącznik do Zarządzenia Ministra Oświaty z 1 września 1953 r. (Nr B-Oc/16/53) w sprawie wytycznych do pracy bibliotek szkolnych.* „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1953, Nr 12, poz. 98.

⁴⁷ *Okólnik nr 34 z dnia 6 września 1947 r. (Nr I Pers-14942/47) w sprawie wynagrodzenia kierowników i nauczycieli publicznych szkół powszechnych (szkół ćwiczeń i szkół specjalnych) za czynności dodatkowe.* „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1947, Nr 10, poz. 255.

⁴⁸ *Uchwała nr 15 Prezydium Rządu z dnia 3 stycznia 1953 r. w sprawie wynagradzania nauczycieli (wychowawców) za pracę w godzinach nadliczbowych [...].* „Monitor Polski” 1953, Nr A-3, poz. 32.

⁴⁹ J. Andrzejewska: *Biblioteki szkolne w perspektywie powszechnej szkoły średniej.* „Roczniki Biblioteczne” 1977, z. 1—2, s. 401.

W bibliotekach szkolnych pracowali zatem bibliotekarze etatowi i ryczałtowi. Bibliotekarzy etatowych zatrudniano jedynie w tych szkołach, w których liczba uczniów przekraczała 450, a księgozbiór liczył więcej niż 3 tys. tomów⁵⁰. Stanowili oni jedynie 7% ogólnej liczby bibliotekarzy szkolnych. Nie byli pełnoprawnymi członkami rad pedagogicznych, mieli tylko głos doradczy. W większości bibliotek pracowali bibliotekarze ryczałtowi, których zatrudniano na etacie nauczyciela oraz jako bibliotekarzy w wymiarze od 1 do 8 godzin nadliczbowych w tygodniu. Kwalifikacje bibliotekarzy określono dopiero w *Zarządzeniu Ministra Oświaty z 11 marca 1957 roku w sprawie kwalifikacji bibliotekarzy bibliotek szkolnych i pedagogicznych*⁵¹, nadając bibliotekarzom status pedagogów. Jednak w szkołach liczących poniżej 450 uczniów obowiązywały przepisy z 1953 roku⁵², zgodnie z którymi pracę w bibliotece szkolnej traktowano jako dodatkowe, pozalekcyjne zajęcia nauczycielskie, prowadzone za skromne honoraria.

Zgodnie z ustaleniami Ministerstwa Oświaty z 1957 roku kwalifikacje do pracy w bibliotece szkolnej lub innych placówkach oświatowo-wychowawczych miała osoba, która — oprócz przygotowania do nauczania i wychowania w danej szkole lub placówce oświatowo-wychowawczej — „a) Odbyła co najmniej roczną praktykę bibliotekarską i ukończyła co najmniej 6-tygodniowy kurs bibliotekarski, albo b) Odbyła co najmniej roczną praktykę bibliotekarską i złożyła egzamin według wymagań ustalonych przez Ministra Oświaty, albo c) Złożyła egzamin uprawniający do zajmowania stanowiska I lub II kategorii w państwowej służbie bibliotekarskiej lub egzamin bibliotekarski przed komisją powołaną przez Ministra Kultury i Sztuki zarządzeniem z dnia 13 grudnia 1955 r. Nr 2113/55”⁵³. Najważniejszymi kwalifikacjami do pracy mogła pochwalić się osoba, która ukończyła studia wyższe z zakresu bibliotekoznawstwa lub studia wyższe ze specjalnością bibliotekarską.

Wymiar czasu obowiązkowych zajęć bibliotekarzy szkolnych wynosił 36 godzin tygodniowo⁵³. Obowiązywał on w szkołach ogólnokształcących i zawodowych, liczących ponad 450 uczniów i posiadających księgozbiory o liczbie przekraczającej 3 tys. tomów. Natomiast w zakładach kształcenia nauczycieli, niezależnie od liczby uczniów i liczby tomów, proponowano zatrudnić bibliotekarzy w pełnym wymiarze zajęć⁵⁴. Od bibliotekarza wymagano przygotowania

⁵⁰ *Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 11 marca 1957 r. (Nr K1—828/57) w sprawie kwalifikacji bibliotekarzy bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1957, Nr 3, poz. 33.

⁵¹ L. Kunczewska: *Biblioteki szkolne...*, s. 50. *Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 11 marca 1957 r. (Nr K1-828/57)*...

⁵² *Uchwała nr 15 Prezydium Rządu z dnia 3 stycznia 1953 roku*. „Monitor Polski” 1953, Nr A-3, poz. 32.

⁵³ *Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 11 marca 1957 r. (Nr K1—828/57)*...

⁵⁴ *Instrukcja z dnia 13 marca 1957 r. (Nr K1—612/57) w sprawie bibliotekarzy bibliotek szkolnych i pedagogicznych*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty” 1957, Nr 3, poz. 35.

pedagogicznego uzupełnionego kwalifikacjami bibliotekarskimi (lub odwrotnie), „ponieważ takie kwalifikacje umożliwiają mu współuczestniczenie w procesie dydaktyczno-wychowawczym szkoły na równi z nauczycielami poszczególnych przedmiotów⁵⁵.

Na mocy *Ustawy o rozwoju systemu oświaty i wychowania*⁵⁶ z 15 lipca 1961 roku wprowadzono m.in. ośmioletnią szkołę podstawową w miejsce kształcenia siedmioletniego. Towarzyszyła temu zasadnicza reforma programowa, zmiana podręczników nauczania i wydanie licznych publikacji metodycznych. Modyfikacje programowe powiązано z projektem utworzenia w każdej szkole przynajmniej dwóch pracowni do zajęć z chemii, biologii, fizyki oraz zajęć praktyczno-technicznych z odpowiednim wyposażeniem w pomoce naukowe, zgodnie z wykazem podanym przez Ministerstwo. Jednak jeszcze w 1969 roku nie zrealizowano tego założenia i rzadko zdarzało się, aby w jednej szkole, szczególnie wiejskiej, funkcjonowały dwie pracownie⁵⁷.

Zadania bibliotek szkolnych określono na nowo w ustawie o bibliotekach z 1968 roku:

Biblioteki szkolne i biblioteki innych placówek oświatowo-wychowawczych, objętych przepisami o rozwoju systemu oświaty i wychowania, służą realizacji programu nauczania i wychowania oraz kształceniu i doskonaleniu zawodowemu nauczycieli⁵⁸.

W szczegółowych wytycznych zawartych w *Instrukcji o prowadzeniu bibliotek szkolnych*⁵⁹ — oprócz pogłębiania wiadomości i doskonalenia umiejętności nabywanych przez uczniów w czasie zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych oraz rozwijania zainteresowań — podkreślono konieczność

kształtowania podstaw moralności socjalistycznej; rozwijania uczuć patriotycznych i uczuć przyjaźni wobec bratnich krajów socjalistycznych, a także solidarności z ludźmi pracy innych narodów w ich walce rewolucyjnej i narodowowyzwoleńczej; wyrabiania aktywnej i zaangażowanej postawy wobec problemów życia społeczno-politycznego.

W ramach pracy pedagogicznej bibliotekarz został zobligowany do zapoznawania uczniów z zasadami korzystania z biblioteki (także pozaszkolnej) i jej

⁵⁵ M. Drzewiecki: *Biblioteki szkolne. Sieć, zbiory, działalność*. „Przegląd Biblioteczny” 1988, z. 3/4, s. 335.

⁵⁶ *Ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania*. „Dziennik Ustaw” 1961, Nr 32, poz. 161.

⁵⁷ K. Trzebiatowski: *Organizacja szkolnictwa w Polsce Ludowej*. Warszawa 1972, s. 84.

⁵⁸ *Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 roku o bibliotekach*. „Dziennik Ustaw” 1968, Nr 12, poz. 63 (art. 22).

⁵⁹ *Instrukcja o prowadzeniu bibliotek szkolnych. Załącznik do Zarządzenia z 31.12.1968 r. w sprawie zasad i trybu prowadzenia bibliotek i innych placówek oświatowo-wychowawczych*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego” 1969, Nr B-13, poz. 28.

warsztatu informacyjnego, umiejętnego posługiwania się różnego typu wydawnictwami, doboru właściwych dzieł, wyrabiania nawyku czytania czasopism i prasy. Na nauczycieli poszczególnych przedmiotów, jako organizatorów kształcenia czytelniczego i bibliotecznego uczniów, nałożono obowiązki wobec biblioteki. Oczekiwano od nich znajomości księgozbioru biblioteki z zakresu nauczanych przedmiotów (m.in. w celu wskazywania uczniom właściwych wydawnictw), wdrażania uczniów do samodzielnego wyszukiwania materiałów na określony temat, uczenia sposobów czytania lektur i przekazywania umiejętności sporządzania z nich notatek. Założenia wobec informacyjnego kształcenia uczniów sformułowano w późniejszych koncepcjach. W 1971 roku podjęto problem przygotowania uczniów szkół średnich do posługiwania się informacją naukową, techniczną i ekonomiczną podczas lekcji języka polskiego jako „przedmiotu wiodącego w zakresie form i metod pracy z książką”⁶⁰. Wśród wartych poruszenia zagadnień wymieniono np. poznawanie różnych źródeł informacji, poszukiwanie informacji w zbiorach bibliotecznych, wyszukiwanie informacji w katalogach i kartotekach zagadnieniowych, sporządzanie zestawień bibliograficznych, zwiedzanie ośrodków informacji. Postulowano włączenie tematów z edukacji informacyjnej do programów nauczania innych przedmiotów — np. nauczyciele języków obcych powinni zwracać uwagę na problem transliteracji i tłumaczeń, a nauczyciele przedmiotów zawodowych wprowadzać podstawowe wiadomości o patentach i ich opisie bibliograficznym. Absolwent szkoły średniej powinien nabyć umiejętności poszukiwania publikacji na określony temat i dokonywania selekcji informacji, korzystania z warsztatu informacyjnego biblioteki, jak również posiadać wiadomości o ogólnych założeniach organizacyjnych systemów informacji.

Przeobrażenia zachodzące w bibliotekarstwie szkolnym wynikały przede wszystkim z rozwoju nowych kierunków w wychowaniu i dydaktyce. Zwrócono przy tym uwagę na indywidualizację nauczania, co wymagało przygotowania odpowiedniego warsztatu pracy. Rolę tę miała spełniać biblioteka jako pracownia interdyscyplinarna, gromadząca nie tylko książki i czasopisma, ale także dokumenty nieksiążkowe. Nowe założenia dotyczące tworzenia kolekcji bibliotecznych i wprowadzania nowych dokumentów, np. audiowizualnych, za granicą spowodowały zmiany w nazewnictwie: na miejsce tradycyjnego określenia bibliotek szkolnych („school library”) wprowadzono termin „media resource center” — przetłumaczony w 1980 roku przez Marcina Drzewieckiego jako „centrum materiałów dydaktycznych” lub „centrum nośników informacji dla potrzeb dydaktyki”. W literaturze amerykańskiej stosowano też termin „instructional media center”,

---

⁶⁰ *Wytyczne programowe w sprawie przygotowania uczniów liceów ogólnokształcących, techników i liceów zawodowych oraz policealnych studiów zawodowych do korzystania z informacji naukowej, technicznej i ekonomicznej. Załącznik do Zarządzenia Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 września 1971 r. (Nr PR1—4113—8/71). „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego” 1971, Nr B-13, poz. 84.*

które Drzewiecki przełożył jako „dydaktyczne centrum materiałowe”⁶¹. Najpopularniejsze stało się określenie „media center”, którego zasady działania określono w standardach z 1969 roku⁶².

W nowych koncepcjach dydaktycznych samokształcenie uznano za jeden z podstawowych elementów edukacji. W raporcie UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury), opublikowanym pod redakcją Edgara Faure’a, czytamy: „W erze naukowo-technicznej wiedza stale zmienia się i odnawia. W kształceniu trzeba zatem poświęcić mniej wysiłku na przekazywanie wiedzy (choć należałoby tu unikać przesady), a kłaść nacisk na metody jej zdobywania (uczyć, jak się uczyć)”⁶³. Takie rozumienie edukacji spowodowało wspomniane wcześniej zmiany w zagranicznym bibliotekarstwie szkolnym. W opublikowanym w 1978 roku przez UNESCO poradniku *O przekształcaniu bibliotek szkolnych w ośrodki multimediiów* podano wskazówki pozwalające stworzyć audiowizualny ośrodek dydaktyczny. Taką rolę pełniła mediateka otwarta w szkole średniej w Marly-le-Roi pod Paryżem, licząca 893 m² powierzchni, na której udostępniono 262 stanowiska do pracy indywidualnej z zastosowaniem środków audiowizualnych⁶⁴.

Tworzenie nowego modelu biblioteki szkolnej i uwzględnienie w nim potrzeby kształcenia uczniów jako użytkowników informacji związane było z programem budowy Narodowych Systemów Informacji (National Information System — NATIS, w 1976 roku połączony z programem UNISIST — Międzynarodowym Systemem Informacji Naukowej Narodów Zjednoczonych). Celem programu NATIS było zintegrowanie narodowych sieci bibliotek, archiwów i ośrodków informacji w celu stworzenia spójnej infrastruktury informacyjnej. W 1974 roku NATIS włączył do infrastruktury informacyjnej kraju m.in. biblioteki szkolne, które ze względu na dużą liczebność użytkowników mają zasadniczy wpływ na upowszechnienie umiejętności korzystania z informacji. Obowiązkiem biblioteki stało się zatem aktywne włączenie się do dydaktycznego procesu przysposabiania uczniów do korzystania z informacji, w tym posługiwania się różnymi typami dokumentów oraz narzędziami informacji, co z kolei oznaczało konieczność tworzenia centrów dydaktycznych czy centrów wszelkich materiałów dydaktycznych w miejsce tradycyjnych bibliotek szkolnych, o czym już wspomniano. Za równie ważne zadanie uznano też rozwijanie zainteresowań oraz czytelnictwa wśród potencjalnych użytkowników informacji, dlatego sieć bibliotek szkolnych i publicznych NATIS powinna — jak pisano w programie — z odpowiednimi

⁶¹ M. Drzewiecki: *Współczesna biblioteka szkolna*. Warszawa 1980, s. 78.

⁶² Zob. np.: M. Drzewiecki: *Biblioteka i informacja w środowisku współczesnej szkoły*. Warszawa 2001.

⁶³ E. Faure [i in.]: *Uczyć się, aby być*. Warszawa 1975, s. 36.

⁶⁴ J. Andrzejewska: *Bibliotekarstwo szkolne. Teoria i praktyka*. T. 1. Warszawa 1996, s. 31; T. Łuczyńska: *Eksperymentalny ośrodek samodzielnej pracy ucznia w Marly-le-Roi*. „Życie Szkoły” 1977, nr 2, s. 55—56.

zakładami kształcenia przygotować odpowiednie programy służące temu rozwojowi. Wskazywano potrzebę współpracy bibliotek szkolnych i bibliotek innych typów (głównie publicznych)⁶⁵.

Na początku lat 70. w Polsce dostrzeżono nieudolność przeprowadzania reformy z 1961 roku, zwłaszcza na poziomie szkolnictwa podstawowego wiejskiego. Wyniki podjętych wówczas badań skłoniły Ministerstwo Oświaty do rozpoczęcia prac nad reorganizacją szkolnictwa, m.in. w celu wyrównania poziomu nauczania w szkołach w mieście i na wsi. Od 1972 roku zaczęto tworzyć gminne szkoły zbiorcze (właściwe zarządzenie ukazało się dopiero 17 marca 1973 roku), które łączyły w całość szereg mniejszych szkół wiejskich. Biblioteki szkół gminnych stały się zaś macierzystymi placówkami dla filii bibliotek mieszczących się w owych szkołach wiejskich. Ponieważ w obliczeniach statystycznych uwzględniono tylko biblioteki zbiorczych szkół gminnych, zauważamy względny spadek liczby bibliotek szkolnych⁶⁶ (por. tab. 1).

Tabela 1

Biblioteki szkolne w latach 1947—1980

Rok szkolny	Liczba bibliotek szkolnych	Tomy [tys.]	Czytelnicy [tys.]	Wypożyczenia [tys.]
1	2	3	4	5
1936/1937	26 133	7 560	brak danych	brak danych
1945/1946 ^{a)}	7 071	1 476	brak danych	brak danych
1946/1947	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych
1947/1948 ^{a)}	10 847	3 538	brak danych	brak danych
1948/1949 ^{a)b)}	14 489	5 225	brak danych	brak danych
1949/1950	16 767	6 749	brak danych	brak danych
1950/1951	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych
1951/1952	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych

⁶⁵ M. Drzewiecki: *Biblioteka we współczesnej szkole*. Warszawa 1991, s. 64—65; L. Marszałek: *Planowanie infrastruktury narodowych w dziedzinie dokumentacji, bibliotek i archiwów*. „Aktualne Problemy Informacji i Dokumentacji” 1975, nr 4, s. 4—7; A. Niemczykowa: *Funkcja biblioteki szkolnej we współczesnej dydaktyce*. „Przegląd Biblioteczny” 1978, z. 2, s. 133—135.

⁶⁶ E. Gorloff: *Polityczne i społeczne konteksty...*, s. 56—57; T. Hejnicka-Bezwińska: *O zmianach w edukacji. Konteksty, zagrożenia, możliwości*. Bydgoszcz 2000, s. 83—84; J. Szocki: *Biblioteki szkolne Polski na tle przeobrażeń...*, s. 62. Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 17 marca 1973 r. (Nr KO-014—46—1/73) w sprawie organizacji zbiorczej szkoły gminnej. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Wychowania” 1973, Nr 5, poz. 28. Dodatkowe wytyczne ukazały się jako publikacja Ministerstwa Oświaty i Wychowania: *Zbiorcza Szkoła Gminna — założenia organizacyjne*. Warszawa 1973. W latach 1974—1982 — w miejsce pisma „Klasy Łączone” — ukazywał się dwumiesięcznik Ministerstwa Oświaty i Wychowania „Zbiorcza Szkoła Gminna”.

cd. tab. 1

1	2	3	4	5
1952/1953	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych
1953/1954	26 263	29 887	3 113	33 734
1954/1955	26 674	34 912	3 492	47 517
1955/1956	26 693	37 988	3 337	48 455
1956/1957	27 262	41 497	3 521	48 737
1957/1958	27 937	42 863	3 843	53 211
1958/1959	28 705	45 920	4 095	56 731
1959/1960	29 277	49 245	4 522	65 245
1960/1961	29 738	53 175	4 913	71 294
1961/1962	30 092	56 896	5 272	81 058
1962/1963	30 302	62 079	5 531	81 064
1963/1964	30 484	66 492	5 818	91 098
1964/1965	30 603	70 651	6 005	95 174
1965/1966	30 887	75 009	6 188	98 696
1966/1967	30 891	78 630	6 433	103 096
1967/1968	31 004	83 170	6 637	106 946
1968/1969	30 981 ^{e)} 31 000 ^{d)}	87 865 ^{c)} 87 917 ^{d)}	6 606 ^{c)} 6 612 ^{d)}	107 046 ^{c)} 107 098 ^{d)}
1969/1970	32 195	92 932	7 159	113 200
1970/1971	31 981	97 309	7 068	114 819
1971/1972	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych
1972/1973 ^{e)}	29 794 ^{f)}	104 177	7 112	111 070
1973/1974	24 889	105 283	6 892	110 025
1974/1975	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych
1975/1976	brak danych	brak danych	brak danych	brak danych
1976/1977	24 889	105 283	6 892	110 025
1977/1978	17 494	103 853	6 165	89 416
1978/1979	17 494	103 853	6 165	89 416
1979/1980	17 494	103 853	6 165	89 416

a) Biblioteki liczące przynajmniej 50 tomów.

b) Dane tymczasowe.

c) *Rocznik statystyczny 1970*. Warszawa 1970, s. 457.

d) *Rocznik statystyczny 1971*. Warszawa 1971.

e) Od 1972 roku dane częściowo szacunkowe. *Rocznik statystyczny 1975*. Warszawa 1975, s. 468.

f) Według innego źródła stan bibliotek szkolnych w 1972 roku przedstawiał się następująco: 31 981 bibliotek szkolnych, 97 309 000 woluminów, 7 068 000 czytelników. Zob. *Raport o stanie bibliotek szkolnych*. Warszawa 1973, s. 30.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Rocznika statystycznego 1947—1981*. Warszawa 1947—1982.

Biblioteka w szkole gminnej pełniła funkcję centralnej biblioteki szkolnej w gminie, sprawowała opiekę nad bibliotekami filialnymi, wypożyczała im komplety książek, prenumerowała dla nich czasopisma oraz prowadziła instruktaż dla pracowników bibliotek filialnych. Dla zbiorczych szkół gminnych Jadwiga Andrzejska przewidziała trzy etaty: dwa do obsługi biblioteki macierzystej, jeden do opieki nad szkołami filialnymi. W przygotowanych przez Ministerstwo Oświaty projektach zbiorczych szkół gminnych planowano cztery warianty lokali bibliotecznych — w zależności od liczby uczniów: z czytelnią lub bez⁶⁷.

Trzeba podkreślić, że chociaż w 1968 roku wprowadzono wieloletową (do 3 i 1/2 etatu) obsadę, pracującą na kilka zmian w bibliotekach w dużych szkołach, dysponujących czytelnią, to jednak w 1972 roku zaledwie 18% opiekunów bibliotek pracowało na pełnych etatach; pozostali zaś na ryczałtach. Zdarzało się bowiem, że mimo dużej liczby uczniów władze oświatowe, ze względu na skromne środki finansowe, wynagradzały bibliotekarzy w sposób ryczałtowy. Najlepsza sytuacja panowała w bibliotekach licealnych, w których bibliotekarze etatowi stanowili 71% obsady, oraz w bibliotekach szkół zawodowych — 44%. Kwalifikacje bibliotekarzy także były niezadowolające. W 1972 roku tylko 1% bibliotekarzy etatowych miało wykształcenie bibliotekarskie, inne wyższe — 26%, niepełne wyższe (studium nauczycielskie) — 40%, średnie pedagogiczne — 30%, średnie inne — 3%⁶⁸. W opinii Andrzejskiej, niewystarczający stan kwalifikacji bibliotekarzy szkolnych w znacznej mierze wynikał z traktowania pracy w bibliotece jako czynności ubocznej, niewymagającej długiego kształcenia. Najczęściej oczekiwano jedynie przygotowania pedagogicznego. W 1973 roku, gdy powołano zespoły wizytatorów-metodyków przedmiotowych w powiatach i dzielnicach, nadzór nad bibliotekami powierzono dodatkowo nauczycielom języka polskiego — choć kadra dobrych bibliotekarzy szkolnych już pracowała. Dopiero później utworzono oddzielne stanowisko wizytatora bibliotek, który w porównaniu z innymi wizytatorami miał gorsze warunki pracy — powierzono mu bowiem zdecydowanie większą liczbę bibliotek niż wynikało to z przepisów⁶⁹.

W *Wytycznych do pracy bibliotek szkolnych z 1975 roku* powtórzono już wcześniej sformułowane postulaty:

Jednym z najważniejszych ogniw tej placówki oświatowo-wychowawczej [zbiorczej szkoły gminnej] jest biblioteka szkolna, która na terenie gminy winna pełnić funkcję centralnej pracowni ogólnodydaktycznej. Od dobrze zorganizowanej biblioteki zależy w dużej mierze prawidłowa realizacja pro-

⁶⁷ J. Andrzejska: *Biblioteki szkolne w perspektywie...*, s. 407—409, 411.

⁶⁸ Ibidem, s. 397, 400; *Raport o stanie bibliotek polskich*. Warszawa 1974, s. 23.

⁶⁹ *Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 25 maja 1976 r. zmieniające zarządzenie w sprawie powoływania i organizacji pracy oraz zadań i obowiązków wizytatorów metodyków*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Wychowania” 1976, Nr 6, poz. 42. J. Andrzejska: *Biblioteki szkolne w perspektywie...*, s. 403.

cesu dydaktyczno-wychowawczego, osiągnięcia w pracy z uczniem uzdolnionym, rozwój zainteresowań młodzieży, sukcesy uczniów w olimpiadach i konkursach oraz osiągnięcia na odcinku doskonalenia zawodowego nauczycieli.

Dalej czytamy:

Biblioteka we współczesnej szkole jest centrum informacji dla ucznia i nauczyciela, stąd najważniejszym zadaniem bibliotekarza jest zorganizowanie prawidłowego warsztatu służby informacyjno-bibliograficznej, aby mógł być w pełni wykorzystany przez uczniów i przez nauczycieli⁷⁰.

W *Wytycznych...* określono także wymogi dotyczące lokalu biblioteki szkolnej w zbiorczej szkole gminnej — powinien być usytuowany w centralnym miejscu szkoły, składać się z wypożyczalni i czytelnicy (lub przynajmniej „kącika czytelniczego”)⁷¹. Jednak — jak wynika z *Raportu o stanie bibliotek polskich* — na początku lat 70. tylko 8,5% bibliotek posiadało czytelnice⁷². Wprawdzie techniczne normatywy projektowania szkół z 1959 roku przewidywały lokal biblioteczny wraz z czytelnicy (trzy warianty ze względu na wielkość powierzchni), ale często lokale przeznaczane na czytelnice pełniły inne funkcje — klas, pracowni, świetlicy (czego zwykle wymagała duża liczba uczniów). Zdarzało się także, że czytelnice przeznaczono np. na izby pamięci, które mogły być umieszczane w pracowniach historycznych⁷³. Problem braku czytelnicy w bibliotekach szkolnych był dostrzegany przez władze, dlatego też w ogłoszonym na rok 1976 Roku Bibliotek i Czytelnictwa (do udziału zaproszono — obok bibliotek — środowiska twórcze, placówki upowszechniania kultury oraz stowarzyszenia społeczno-kulturalne) minister oświaty i wychowania zalecił dalsze doskonalenie bibliotek szkolnych, m.in. przez tworzenie czytelnicy z właściwie dobranym księgozbiorem podręcznym⁷⁴.

Zawarte w *Instrukcji o prowadzeniu bibliotek szkolnych z 1968 roku*⁷⁵ stwierdzenie o ścisłym powiązaniu zadań biblioteki z działalnością szkoły powtórzono

⁷⁰ *Wytyczne do pracy bibliotek szkolnych (z uwzględnieniem specyfiki zbiorczych szkół gminnych): do użytku wewnętrznego*. Oprac. zespół wizytatorów metodyków przedmiotowych: E. Kruczkowska, E. Radlińska, W. Wacławowicz. Kraków 1975, s. [1], 4.

⁷¹ *Ibidem*, s. 8.

⁷² *Raport o stanie bibliotek...*, s. 23.

⁷³ *Zarządzenie Ministra Oświaty i Prezesa Komitetu do Spraw Urbanistyki i Architektury z dnia 16 II 1959 r. w sprawie zmian normatywu technicznego projektowania budownictwa szkół podstawowych*. „Monitor Polski” 1959, Nr 34, poz. 153; J. Andrzejewska: *Biblioteki szkolne w perspektywie...*, s. 399—400.

⁷⁴ E. Paliński: *Udział bibliotek w Roku Bibliotek i Czytelnictwa w Polsce. Próba podsumowania*. „Przegląd Biblioteczny” 1977, z. 4, s. 369—370.

⁷⁵ *Instrukcja o prowadzeniu bibliotek szkolnych. Załącznik do Zarządzenia z 31.12.1968 r. w sprawie zasad i trybu prowadzenia bibliotek i innych placówek oświatowo-wychowawczych*. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego” 1969, Nr B-13, poz. 28.

w *Raporcie o stanie oświaty w PRL z 1973 roku*⁷⁶. Zgodnie z tezami zawartymi w *Raporcie...* celem nauki szkolnej było wykształcenie człowieka dysponującego określonym zasobem wiedzy i umiejętnościami, jak również przygotowanie uczniów do edukacji ustawicznej⁷⁷. Za równie ważne zadanie — według Drzewieckiego — uznano „rozwijanie zainteresowań czytelniczych u młodzieży; przygotowanie młodzieży do nauczania problemowego poprzez zapewnienie jej ciągłego kontaktu z książką, czasopiśmem i innymi dokumentami; przysposobienie młodzieży do kształcenia ustawicznego”⁷⁸. Bibliotekę szkolną widziano zatem nie tylko jako wieloprzedmiotową pracownię, udostępniającą różne typy dokumentów, ale także centrum rozwoju zainteresowań i kultury czytelniczej ucznia, miejsce ćwiczeń użytkownika informacji. Zadania bibliotek szkolnych w urzędowaniu tak wyrażonych dążeń dydaktycznych zostały w *Raporcie...* potraktowane w sposób marginalny — zabrakło bowiem uściślenia zmian koniecznych do wprowadzenia w bibliotekarstwie, niezbędnych do stworzenia nowej koncepcji organizacji biblioteki szkolnej oraz ponownego zdefiniowania jej funkcji i zadań w zreformowanym systemie oświaty, przy szczegółowych programach nauczania wszystkich przedmiotów.

Istotne zmiany w organizacji szkolnictwa przyniosła *Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 13 października 1973 roku w sprawie systemu edukacji narodowej*⁷⁹, zapowiadając powoływanie szkół średnich ogólnokształcących z dziesięcioletnim okresem nauczania. Pomimo braku ustawy o reformie oświatowej, zalecenia uchwały z 1973 roku wprowadzono w życie. Zreorganizowany system szkolny miał obejmować powszechną szkołę dziesięcioletnią (a w niej cykl nauczania początkowego dla klas I—III z ogniskiem przedszkolnym dla dzieci, które nie uczęszczały do przedszkola, cykl nauczania systematycznego dla klas IV—VI, tzw. ciąg zawodowy po klasie VI dla młodzieży mającej trudności w opanowaniu programu szkoły dziesięcioletniej oraz szkoły specjalne), a po jej ukończeniu — dwuletnie szkoły specjalizacji kierunkowej oraz szkoły zawodowe⁸⁰.

W roku szkolnym 1978/1979 rozpoczęto drugi etap reformy. Zaczynający wówczas naukę uczniowie klasy pierwszej zostali objęci obowiązkiem dziesięcioletniej szkoły ogólnokształcącej. Brakowało jednak przejrzystego planu reformy. Pospiesznie wprowadzono modyfikacje; zmiany ograniczały się zazwyczaj do redukcji liczby godzin, przy jednoczesnym braku ograniczeń programowych. Wybrano „eksperymentowanie” bez wcześniejszego sprawdzenia proponowanych rozwiązań w formie pilotażu i dostatecznego przygotowania

⁷⁶ *Raport o stanie oświaty w PRL*. Warszawa 1973.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 22.

⁷⁸ M. Drzewiecki: *Biblioteki szkolne w systemie edukacyjnym*. Poznań 1980, s. 7.

⁷⁹ *Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 13 października 1973 roku w sprawie systemu edukacji narodowej*. „Monitor Polski” 1973, Nr 44, poz. 260.

⁸⁰ J. Andrzejewska: *Biblioteki szkolne w perspektywie...*, s. 409—410.

nauczycieli do założeń nowej szkoły. Za kolejnymi wersjami ministerialnych programów nauczania nie nadążały wydawnictwa. Efekty nauczania były z każdym rokiem coraz gorsze. Ostatecznie zrezygnowano z wprowadzenia szkoły dziesięcioletniej.

Oczekiwane zmiany w procesach dydaktyczno-wychowawczych wpłynęły na opracowanie nowych założeń funkcjonowania bibliotek szkolnych. Dla przykładu — zapisy uchwały dotyczące konieczności przygotowania uczniów do samodzielnego uczenia się powinny dowodzić m.in. potrzeby wprowadzenia zajęć uwzględniających kształcenie uczniów jako użytkowników informacji w szkolnej bibliotece. Edukacja ta była możliwa dzięki zgromadzeniu odpowiednio profilowanego księgozbioru oraz współpracy nauczycieli wszystkich przedmiotów z bibliotekarzami szkolnymi w celu przygotowania uczniów do korzystania ze źródeł informacji z zakresu wszystkich przedmiotów szkolnych.

Zgodnie z założeniami „dziesięciolatki” modelową bibliotekę szkolną określono jako interdyscyplinarną pracownię, gromadzącą dokumenty piśmiennicze i audiowizualne, jak również ośrodek kształcący użytkowników informacji naukowej, przygotowujący do samodzielnej pracy umysłowej oraz miejsce rozwijania indywidualnych zainteresowań uczniów i nauczycieli⁸¹.

Dla planowanej „dziesięciolatki” Andrzejewska opracowała model biblioteki z bardzo rozbudowaną tematyką lekcji bibliotecznych dla uczniów od zerówki do dziesiątej klasy. W modelu tym biblioteka szkolna uczestniczyła w realizacji funkcji szkoły jako:

- 1) placówka usługowa, zaspokajająca potrzeby czytelnicze i informacyjne swoich użytkowników;
- 2) pracownia interdyscyplinarna, gdzie pod kierunkiem nauczycieli uczniowie w grupach bądź indywidualnie zdobywają i pogłębiają wiedzę, korzystając z różnych dokumentów;
- 3) ośrodek koordynujący proces wychowania czytelniczego i kształcenia użytkowników informacji, realizowany przez różne agendy społeczności szkolnej;
- 4) komórka inicjująca własne przedsięwzięcia z zakresu upowszechniania kultury czytelniczej;
- 5) miejsce rekreacji uczniów w czasie wolnym, opartej na wykorzystaniu książek, prasy i innych źródeł⁸².

⁸¹ Referat Franciszka Krysiaka wygłoszony podczas Krajowej Narady Bibliotekarzy Szkolnych w Warszawie 28 kwietnia 1977 roku. Za: K. Rogalska: *Pracownia z ważnych najważniejszych*. „Głos Nauczycielski” 1977, nr 20, s. 8.

⁸² J. Andrzejewska: *Biblioteki szkolne w perspektywie...*, s. 412—413; Eadem: *Model biblioteki dziesięcioletniej szkoły średniej*. Wrocław 1979. O zmianach w bibliotekarstwie szkolnym zob. też: A. Niemczykowa: *Miejsce i funkcja biblioteki szkolnej w realizacji systemu wychowawczo-dydaktycznego nowoczesnej szkoły*. W: *Miejsce i zadania biblioteki szkolnej w nowym systemie dydaktyczno-wychowawczym szkoły. Materiały sesji*. Red. S. Kubiak. Poznań 1975, s. 61—79.

Pod koniec lat 70. XX wieku Włodzimierz Goriszowski opracował strukturę księgozbioru w bibliotece szkoły dziesięcioletniej, który pozwalałby na prowadzenie podstawowej pracy pedagogicznej z czytelnikami (uczniami i nauczycielami). Zawartość proponowanego księgozbioru:

- 5% — wydawnictwa ogólnoinformacyjne, leksykalne i inne;
- 12% — podręczniki i opracowania pozapodręcznikowe;
- 8% — literatura pedagogiczna (metodyczna);
- 70% — lektury podstawowe i uzupełniające do wszystkich przedmiotów naukania;
- 5% — literatura podręczna do pracy w szkolnych organizacjach młodzieżowych⁸³.

Z kolei dla szkół średnich (i ewentualnie policealnych) struktura księgozbioru szkolnego według Goriszowskiego powinna przedstawiać się następująco:

- 15% — wydawnictwa ogólnoinformacyjne, leksykalne, encyklopedie, bibliografie i podstawowe kompendia wiedzy;
- 8% — podręczniki i opracowania pozapodręcznikowe;
- 3% — literatura pedagogiczna (metodyczna) dla nauczycieli;
- 70% — lektura w całości związana z procesem dydaktyczno-wychowawczym (naukowa i popularnonaukowa);
- 4% — literatura społeczno-polityczna, podręczna w pracy w szkolnych organizacjach młodzieżowych⁸⁴.

Zaznaczyć trzeba, że strukturę szkolnych księgozbiorów regulowały akty prawne (częściowo już przywołane), których zapisy informowały głównie o powiększeniu bibliotek tylko o wydawnictwa zatwierdzone przez Ministerstwo Oświaty lub wymieniane w ministerialnych wydawnictwach, np. programach szkolnych czy spisach lektur.

Takiej kwalifikacji nie wymagały — zgodnie z zarządzeniem z 1967 roku — publikacje urzędowe, dzieła klasyków marksizmu-leninizmu oraz tomy wydawane przez partie i stronnictwa polityczne, organizacje młodzieżowe (ZHP, ZMS, ZMW) i społeczne (FJN, LOK, PCK, TPPR, ZBoWiD) a także publikacje Państwowych Zakładów i Wydawnictw Szkolnych i Państwowych Wydawnictw Naukowych. Ograniczeniom nie podlegały także dzieła klasyków literatury polskiej, wydawnictwa ogólnoinformacyjne (np. słowniki, encyklopedie, roczniki statystyczne, przewodniki turystyczne), jak również lektury i czasopisma fachowe związane ze specjalnością szkoły zawodowej. Należało wybierać pozycje, które

---

⁸³ W. Goriszowski: *Koncepcja nowoczesnej biblioteki szkolnej w reformowanym systemie oświatowym i funkcja szkolnych bibliotekarzy*. W: *Funkcje biblioteki szkolnej w zreformowanym systemie oświaty*. Red. A. Ulman. Koszalin 1977, s. 15.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 16.

odpowiadają potrzebom szkoły i wypełniają luki w księgozbiorze; są zgodne z założeniami wychowania socjalistycznego, uwzględniają współczesne osiągnięcia wiedzy i posiadają szczególne wartości poznawcze; dostosowane są do poziomu czytelnika; rozszerzają horyzonty umysłowe uczniów i rozwijają ich zainteresowania, uzdolnienia i zamiłowania; nie budzą zastrzeżeń pod względem językowym i stylistycznym; posiadają walory czytelnicze⁸⁵.

Z kolei od 1980 roku, zgodnie z zarządzeniem w sprawie doboru księgozbioru szkolnego, do zasobu bibliotek należało włączać książki i czasopisma niezbędne do realizacji zadań dydaktyczno-wychowawczych szkoły. Wśród koniecznych wydawnictw wymieniono: lekturę obowiązkową i uzupełniającą, literaturę piękną polską i obcą, literaturę popularnonaukową, książki pomocnicze i czasopisma z różnych dziedzin wiedzy, aktualnie obowiązujące podręczniki, książki i czasopisma z zakresu psychologii, pedagogiki, dydaktyki, organizacji nauczania, bibliotekoznawstwa, stanowiące pomoc w pracy dydaktyczno-wychowawczej, publikacje o charakterze społeczno-politycznym. Należało także kupować wydawnictwa ogólnoinformacyjne (encyklopedie, słowniki, bibliografie, informatory, poradniki), albumy z dziedziny sztuki, krajoznawstwa itp., materiały pozaksiążkowe (taśmy, płyty, przezrocza). Za właściwy dobór i gromadzenie księgozbioru był odpowiedzialny bibliotekarz, który powinien wykorzystywać informacje publikowane w czasopismach przedmiotowo-metodycznych i ogólnopedagogicznych resortu oświaty i wychowania, „Poradniku Bibliotekarza” oraz katalogach publikacji bibliograficznych, wybierając pozycje, które

posiadają wartość dydaktyczną, uwzględniają założenia wychowania socjalistycznego, uwzględniają najnowsze zdobycze wiedzy, dostosowane są do możliwości percepcyjnych czytelników, rozwijają zainteresowania i uzdolnienia czytelników, są poprawne pod względem językowym i stylistycznym⁸⁶.

Należy też wspomnieć, że w drugiej połowie lat 60. powstały trzy biblioteki nowego typu — publiczno-szkolne. Na większą skalę zaczęto jednak scalać biblioteki w latach 70., szczególnie w województwie olsztyńskim. W latach 1975—1979 placówki tego typu stanowiły 6% ogółu. W latach 1990—1994 zdecydowanie więcej — 36%, a w latach 1996—1998 aż 46%. Łączenie bibliotek tłumaczono zwykle względami oszczędnościowymi — tańsze utrzymanie przy zaspokojeniu potrzeb różnych grup użytkowników. W praktyce oszczędności te były pozorne. Biblioteki zazwyczaj zajmowały mniejszy lokal, zatrudniano mniej bibliotekarzy, przyjmo-

⁸⁵ Zarządzenia Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego z dnia 4 września 1967 r. (Nr PR4—4320—24/67) w sprawie doboru książek i uzupełniania księgozbiorów bibliotek szkolnych. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Szkolnictwa Wyższego” 1967, Nr B-9, poz. 116.

⁸⁶ Zarządzenie Ministra Oświaty i Wychowania z dnia 15 maja 1980 r. (OP9—7302—5/80) w sprawie doboru książek i uzupełniania księgozbiorów bibliotek szkolnych. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Wychowania” 1980, Nr 6, poz. 40.

wanych do pracy według różnych angaży, a skromne zakupy powodowały brak użyteczności i atrakcyjności księgozbiorów dla czytelników. Podkreślić trzeba, że do tej pory biblioteki te działają nieformalnie — brakuje zasad ich tworzenia, podstaw formalno-prawnych regulujących ich strukturę organizacyjną i programową. Ponadto łączenie bibliotek najczęściej oznaczało ich likwidację, szczególnie, gdy biblioteka publiczna została przeniesiona do szkoły i podporządkowana nadzorowi szkolnemu. Odrębność bibliotek nie daje podstaw do ich łączenia; powinny współdziałać dla uzupełnienia oferty dla lokalnej społeczności. Jak stwierdziła Barbara Budyńska, biblioteki publiczno-szkolne

są efektem dowolnych działań samorządowców, ich ograniczonej wiedzy na temat funkcjonowania tych instytucji i niechęci do poznania ich charakteru i zasad pracy. Takie działania władz lokalnych wynikają ze źle rozumianej oszczędności i szkodzą interesom społeczności lokalnej⁸⁷.

Lata 80. XX wieku to lata głębokiego kryzysu społeczno-gospodarczego, który dotknął także edukację, co było szczególnie dostrzegalne w brakach w wyposażeniu szkół oraz złej sytuacji kadrowej. Ponadto dał się zauważyć niski poziom wyników nauczania i wychowania oraz niedostosowanie treści i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej do potrzeb współczesnego życia. Równocześnie w obywatelskich inicjatywach edukacyjnych podkreślano m.in. konieczność odpolitycznienia szkoły i opracowania nowych programów nauczania. Koncepcjom tym sprzeciwiały się władze państwowe, dążąc do utrzymania kontroli nad systemem oświatowym⁸⁸. W przypadku bibliotek szkolnych odnotowano jednak sukcesy. W 1983 roku wprowadzono *Program pracy bibliotek szkolnych*, który aż do początku lat 90 wyznaczał głównie kierunki działań szkolnych bibliotek, pełniąc funkcje dzisiejszych wytycznych.

---

⁸⁷ B. Budyńska: *Biblioteki publiczno-szkolne*. W: B. Budyńska, A.M. Krajewska: *Biblioteki publiczno-szkolne. Biblioteki publiczne usytuowane w szkołach*. Warszawa 2002, s. 11, 17, 76—77. Zasady współpracy i łączenia bibliotek zob. np.: *Zasady współpracy i łączenia bibliotek publicznych z bibliotekami szkolnymi*. W: *Biblioteki publiczno-szkolne. Materiały z konferencji dyrektorów WBP, 23—25 kwietnia 1996 r. Stare Jabłonki*. Olsztyn 1996, s. 64—68.

⁸⁸ E. Gorloff: *Polityczne i społeczne konteksty...*, s. 57—58. Zob. też: C. Kupisiewicz: *Koncepcje reform szkolnych w latach osiemdziesiątych*. Warszawa 1994.